వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి

రూపక సమాలోచనము

★

"అమరేశం"

1959

వెల: 50 న. పై.

నన్నెచోడుని కవిత్వము

పండితాభిప్రాయములు

1. Prof. K. LAKSHMIRANJANAM, M. A.
Head of the Department of Telugu,
OSMANIA UNIVERSITY, HYDERABAD.

"......The present book (NANNECHODUNI KAVITWAMU) does full justice to his (Author's) scholarship, industry, precision in making statements and clarity of presentation ...."

2. Prof. G. J. SOMAYAJI, M. A. L. T.
Head in Telugu Department,
ANDHRA UNIVERSITY, WALTAIR.

"...నన్నెచోడుని కవితావిమర్శనమును చదివితిని. బాగున్నది..."

3. Prof. K. SUBBA RAMAPPA, M. A., B Ed.,
Head of the Department of Telugu,
UNIVERSITY OF MYSORE.

"...నన్నెచోడుని కవిత్వవిషయమై తెలిసికొనఁదగినదంతయు సవిమర్శముగ నిందు పొందుపఱుపఁబడినది..."

4. Prof K. SITARAMIAH, M. A.,
Editor, Sanskrit Academy,
OSMANIA UNIVERSITY, HYDERABAD.

"...ఇందు రచయిత విమర్శనాశక్తి, గ్రంథపరిచయము, వివేచనాశక్తి, పాండిత్యము తెలియగలవు..."

5. SRI JATAVALLABHULA PURUSHOTHAM, M. A.,
Lecturer,
S. R. R. & C. V. R. COLLEGE, VIJAYAWADA.

"...గ్రంథము విషయభరితముగాను చదువ సొంపుగాను ఉన్నది..."

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి

రూపక సమాలోచనము

★

భాషాప్రవీణ

అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ,

★

1959

వెల: 50 న. పై.

©

కృతజ్ఞత

నేనీ వ్యాసమును జదివిన సభ కధ్యక్షత వహించిన శ్రీమాన్ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులుగారికిని, వ్యాసరచనకు ముఖ్యకారకులయిన మా గురుపాదులు Prof శ్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనము, M. A. గారికిని కృతజ్ఞతా పూర్వక నమస్కారముల నర్పించుకొనుచున్నాను.

వ్యాసమును తమపత్రికలో వరుసగా ప్రకటించిన "స్రవంతి" సంపాదకులకు నా యభివాదములు తెలుపుచున్నాను.

నాకోరికను మన్నించి పరిచయవాక్యములు వ్రాసియు, రూపకసమాలోచనమున మాకు హితవరులుగా నుండియు, ప్రోత్సాహ మొసఁగిన మా గురుపాదులు శ్రీమాన్ చెలమచెర్ల రంగాచార్యులుగారికి నా నమోవాకములు సమర్పించుచున్నాను.

నా వ్యాసము నీరూపమునఁ బ్రకటించుట కవకాశము కల్పించిన పూజ్య మిత్రులు, ఉదారహృదయులు, అజంతా ముద్రణాలయాధిపతులు, శతావధానులు శ్రీ శ్రీనివాససోదరులు వారికి నేను జేయఁగలిగిన దొక్క నమస్కారమే. దానిని సాదరముగా సమర్పించుచున్నాను.

—"అమరేశం"

పరిచయము

శిరోమణి, విద్వాన్,
శ్రీమాన్ చెలమచెర్ల రంగాచార్యులుగారు,
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయాంధ్రోపన్యాసకులు.

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము తెలుగుశాఖ 1957 లో ఒక క్రొత్త త్రోవ త్రొక్కినది. ఎం. ఏ. రెండవ సంవత్సరపు తెలుగు విద్యార్థులు తిక్కన కవి రచనములమీఁద ఒక గోష్ఠిని నడపినారు. ఈ గోష్ఠి యిట్లుండును :

ఒక్కొక్క విద్యార్థి యేదేనొక యంశమును దీసికొని దానిని సాధ్యమైనంత విపులముగా విమర్శించి యొక వ్యాసరూపమున వ్రాయును. ఆ వ్యాసరచనమున నాతఁడు తన యాచార్యులతోను, సహాధ్యాయులతోను విషయచర్చలు కావించును. అట్టి వ్యాసమును వీనికొఱకు ప్రత్యేకముగా ఏర్పడిన సమావేశములో చదువును. శ్రోతలు, ముఖ్యముగా విద్యార్థులా వ్యాసవిషయమున తమకు తోచిన సందియములను ప్రశ్నల రూపమున వెలిపుత్తురు. వ్యాసకర్త సమాధానము చెప్పును. నడుమ నడుమ విద్వాంసులును కల్పించుకొని విషయపరిశీలనము గావించుచుందురు.

విద్యార్థుల కిది యొక ఖురళీరంగముగా తోడ్పడును. వారి విషయ విమర్శన శక్తిని పెంపొందించుట దీని ముఖ్యోద్దేశము. ఈ పద్ధతి చాల బాగుగా నున్నదని విద్వాంసులు ప్రశంసించినారు.

మొదటి ప్రయోగమువలన పొందిన ప్రోత్సాహమే మరుసటియేడు తిరిగి విద్యార్థులు (ఎం. ఏ. ద్వితీయ సం.) రూపక సమాలోచనము గావించుటకు కారణమైనది. 1958 నవంబరులో వరుసగా పదునెనిమిది దినములు విద్యార్థులు రూపకసమాలోచనసభలు జరుపుకొన్నారు. సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల రూపకమర్యాదలను, తదనువాదములనే గాక హిందీ, బెంగాలి మున్నగుభాషల నుండి ఆంధ్రమున అనువదింపబడిన నాటకాదులను గూర్చి యీ గోష్ఠులలో విమర్శనాత్మకములగు వ్యాసములు చదువబడినవి. సంస్కృతమునుండి యనువదింపఁబడిన నాటకములను గుఱించి కో[illegible]ప్రసన్నాచార్యు లను మఱియొక విద్యార్థి వ్రాసెను. ఆంధ్ర నాటకకర్తలలో సుప్రసిద్ధులైన శ్రీ వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిగారి స్వతంత్ర నాటకములపై రాజేశ్వరశర్మగారు రచించి గోష్ఠిలో చదివిన వ్యాస మిది.

శర్మగారు శ్రీ వేదమువారి స్వతంత్ర రచనములైన మూడు నాటకములను క్షుణ్ణముగా చదివి యందలి యితివృత్త రస పాత్రపోషణాది విషయములను విమర్శక దృష్టితో పరిశీలించినారు. నాటకములయందు ప్రయోగింపదగిన భాషను గుఱించి నాటి నాటకకర్తలయు - పండితులయు భావములను క్రోడీకరించి 'పాత్రోచిత భాషా'స్వరూపమును తెల్పి చూపిన విధము మేలుగా నున్నది. నాటకకర్తగా 'కళాప్రపూర్ణు'లకు (వే. వెం. శాస్త్రిగారికి) గల విఖ్యాతిని సనిదర్శనముగా సమర్థించినారు. అట్లని కేవలము వందిమాగధులలో చేరక కొండొకచో శాస్త్రిగారి ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులకు తూగతగినదిగా వారి పద్య కవితాశైలి లేదను సంగతిని వ్యంగ్యముగా చూపింపగల్గిరి. దోషైక దృష్టి యెంత హీనమో కేవల వ్యక్తిస్తోత్ర పరాయణతయు నంత గ్రుడ్డిదే యందురుకదా!

ఈ వ్యాసకర్త విమర్శకపథములో కొంత పయనము సాగించినాడు. నన్నెచోడుని కావ్యముపై నీయూరచయిత వ్రాసి ప్రకటించిన గ్రంథము సహృదయుల మన్నన లందికొన్న దనుట విద్యాసంబంధమున మాకును పరాజయానందమును కలిగించినది. ఇట్లే వివిధ గ్రంథములను రచించి సారస్వత సేవ గావింప ఈ రచయితకు శ్రియఃపతి యాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధులను ప్రసాదించుగాక యని యాశింతును.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి

రూపక సమాలోచనము

[ఈ వ్యాసము ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము తెలుఁగు M. A. విద్యార్థులు నిర్వహించిన "తెలుఁగు రూపక సమాలోచన" సమావేశములందు 22-11-58 నాడు చదువఁబడినది. ఆనాటి సభకు శ్రీమాన్ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులుగా రధ్యక్షత వహించినారు.]

ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రమున గత శతాబ్దము సర్వవిధముల వినుతి కెక్కినకాలము. ఆంధ్రభాషామతల్లి యపూర్వాలంకారముల సంతరించుకొని సర్వతోముఖముగాఁ దన ఖ్యాతిని లోకమునకుచాటి ప్రపంచమునం దుత్తమ సాహితిగల భాషల సరసను సమర్థ్మమగు స్థానమును సంపాదించుకొన్న స్వర్ణ యుగమది. గత శతాబ్దియందెందరో మహాపురుషు లాంధ్రావనియందు జన్మించి, తమకు, నాంధ్రమునకు కీర్తిని గడించిపెట్టినారు. అట్టి మహాపురుషు లలో మొదటికోవకుఁ జెందినవారు కీ. శే. "కళాప్రపూర్ణ" శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు.

శాస్త్రిగా రుత్తమోపాధ్యాయులుగా శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి, శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారలవంటి సాహితీస్రష్టలను సిద్ధముచేసియు, ఆముక్తమాల్యదా శృంగారనైషధా ద్యుత్తమాంధ్ర ప్రబంధముల కత్యుత్తమ వ్యాఖ్యల రచించియు, సంస్కృతనాటకములను మూలభావములు చెడకుం డున ట్లనువదించియు, కథాసరిత్సాగర సాహిత్యదర్పణా ద్యుద్గ్రంథముల నాంధ్రుల కందించియు, సంఘసంస్కారవిషయమున వీరేశలింగము పంతులు గారికిని, భాషాసంస్కార విషయమున గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారికిని ఎదురొడ్డి నిలిచియు, నాంధ్రభాషాచరిత్రమున నుత్కృష్టస్థానమును సంపాదించుకొన్నారు. శాస్త్రిగారి యీ కృషియంతయు నొక్కయెత్తయిన వా స్వతంత్రనాటకనిర్మాణ మొకయెత్తు. ప్రతాపరుద్రీయము శాస్త్రిగా రూపకములకే గాదు. ఆంధ్రరూపక వాఙ్మయమునకే తలమానికము వంటిద రూపకములందు ప్రతాపరుద్రీయమును, తదితర రచనములందు ఆము మాల్యద వ్యాఖ్యానమును శాస్త్రిగారి నా రెండుశాఖలం దగ్రగణ్యులు నొనరించిన వనుట సత్యదూరముగాని మాట.

శ్రీ శాస్త్రిగారికి ప్రతిభ పరంపరాగతము. వారిది పండితులకుటుంబము. వారియింటిపేరు వేదమువారుగదా! శాస్త్రిగారి పూర్వులందఱును దమయింటి పేరును సార్థకపరచినవారే. వారందఱును యజ్ఞకర్తలుగా సోమయాజి పదము నధిష్ఠించినవారేనట. వేదమువారు తరతరములుగాఁ జేసిన హుతాశనారాధనమునకు ఫలమే శ్రీ శాస్త్రిగారి జన్మ మనుట విధివిహిత మయిన మాట. "పుత్ర మిచ్ఛే ద్ధుతాశనా" త్తని గదా ప్రాజ్ఞవచనము!

శాస్త్రిగారు 1853 డిసెంబరు 21 వ తేదీనాడు మదరాసు నగరమున జన్మించిరి. జనకులు వేదము వేంకటరమణశాస్త్రిగారు. జనని లక్ష్మమ్మగారు. వేంకటరమణశాస్త్రిగారు సంస్కృతాంధ్ర తమిళ భాషలందు పండితులు. వైయాకరణ పతంజలి యనియు, వేదవ్యాసులనియుఁ బ్రఖ్యాతినందినవారు. ఆంధ్రదేశమునం దనేకప్రాంతములందును, మదరాసు నగరమునను నుపాధ్యాయులుగాఁ బనిచేసినవారు. వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తండ్రిగారికడ నెక్కువగా విద్యాభ్యాసము గావింపకున్నను వారి సంస్కారమే పుత్రునకు సంక్రమించె ననుట కొక్క యీ క్రిందివిషయము చాలును.

వేంకటరాయశాస్త్రిగారి రచనములందు ప్రతాప రుద్రీయమును, ఆముక్తమాల్యదవ్యాఖ్యయు నగ్రగణ్యములంటిమి గదా! ఆ రెంటికిని వేంకటరమణశాస్త్రిగారే కారణము. వేంకటరమణశాస్త్రిగారు మిత్రులకు చెప్పి నప్పుడు విన్నకథయే ప్రతాపరుద్రీయ నాటకరచనకుఁ గారణమని శాస్త్రిగారే వచించినారు.* ఇఁక వేంకటరమణశాస్త్రిగారి కాంధ్రప్రబంధములం దాముక్తమాల్యద యభిమానగ్రంథ మగుటచే వారు దానిని నిరంతరము మననము చేయుచుండిరఁట. బహుశః అదియే శాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యారచనమునకు హేతువయి యుండును.

ఇఁక వేంకటరాయశాస్త్రిగారి విద్యాభ్యాసమును గుఱించి కొంచెము చూతము. వేంకటరమణశాస్త్రిగారికడ చాలమంది శిష్యులు పాఠములు చెప్పించుకొని లాభపడుచుండెడివారట. అయినను వేంకటరాయశాస్త్రిగారు మాత్రము వారికడఁ దమ విద్యాభ్యాసమును సాగింపలేదు. వారు ఆంగ్ల పాఠశాలలందే చదివినవారు. అదియు మెట్రిక్యులేషనువఱకే. తరువాత స్వీయ

---

*ప్రతాపరుద్రీయకథకు మూలము పరంపరాగతమయిన యొక కథ యని శ్రీమాన్ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులుగారు వచించుచున్నారు.

ప్రయత్నముపైననే సంస్కృతాంధ్రాంగ్లభాషలలో నపార పాండిత్యమును సంపాదించినారు. వారు B. A. పట్టమును బూర్తిగాఁ బుచ్చుకొనలేదు కాని యా పరీక్షయందలి యింగ్లీషు సంస్కృత భాగములందు మదరాసు విశ్వ విద్యాలయమునం దందఱికన్న నెక్కువమార్కులు సంపాదించుకొన్నారు. శాస్త్రిగారికి షేక్స్పియర్ నాటకములపై నందును మాక్బెత్తు నాటకముపై నభిమానము మెండట. వీరప్పుడప్పుడు క్లాసులందు షేక్స్పియర్ నాటకములపైఁ జేయు విమర్శనములు ఆ కాలమున మదరాసు క్రిశ్చియన్ కళాశాలకు ప్రిన్సిపాలుగానుండిన మిల్లరు దొరగారికి సైత మాశ్చర్యమును గలిగించెనన్న చో వారి యాంగ్ల భాషావైదుష్యము కొంత తెలియగలదు. వారి సంస్కృతాంధ్ర భాషాపాండిత్యమును నేను వివరింప నవసరములేదుగదా! శాస్త్రిగారికి తమిళ భాషయందును బ్రవేశము గలదనుటకు ప్రతాపరుద్రీయమునందలి గాయకుల వాక్కులు ప్రమాణములు. వారి మహమ్మదీయపాత్రల సంభాషణమునుబట్టి శాస్త్రిగారికి హిందూస్థానీతోఁగూడ కొంత పరిచయముగలదని తోచుచున్నది.

సంస్కృత నాటకములతో శాస్త్రిగారికిఁగల సంబంధమును వారి యనువాదనాటకములు చక్కగాఁ జూపును. అందును భవభూతి కాళిదాసుల యెడ వారికాదరము మెండు. శాస్త్రిగారు నాటకములను సాహిత్య దృక్పథముతో మాత్రమే చదివి యూరకుండువారు కారు. వాని ప్రయోగార్హతను రుజువుపఱచుటయందును శాస్త్రిగారికి పట్టుదలమెండే. అందుకే వారు భవభూతి యుత్తరరామచరితమును దమ శిష్యులచే మదరాసున నత్యుత్తమముగాఁ బ్రదర్శింపఁ జేయించి ప్రేక్షకుల మన్ననల నందినారు. ఉత్తరరామచరిత నాటకము ప్రయోగార్హము కాదనియే యానాఁడు పలువురు పండితుల యాశయము. ఈ విధముగా కళాప్రపూర్ణులు భారతాభారత రూపక మర్యాదలను క్షుణ్ణముగా నెఱిఁగి, ప్రయోగ విజ్ఞానము కలవారు కావుననే వారి నాటకముల కా ప్రత్యేకత.

శాస్త్రిగారి యనువాదనాటకములను గూర్చి నా మిత్రము సుప్రసన్న చెప్పియున్నాఁడు. శాస్త్రిగారు సంస్కృత నాటకముల ననువదించిన విధము ప్రత్యేకమయినది. వారు క్లాసులో విద్యార్థులకు బహువారములు పాఠములు చెప్పి, యనేక వ్యాఖ్యలను బరిశీలించి, విమర్శనముల విలోకించి, పాఠాంతరముల జల్లించి సాధుపాఠముల నిర్ణయించి యా పైని ఆంధ్రీకరణమునకు పూనుకొను వారఁట. అంతశ్రమపడి చేసినవి కావుననే వారి యనువాదములు

మూలమునకు దగ్గఱగా నుండుట తటస్థించినది. ఇఁక వారి స్వతంత్ర రూపకములు విషయమును చూతము.

శాస్త్రిగారు రచించిన స్వతంత్ర రూపకములు మూఁడు. అందు వారు మొదట నిర్మించినది ప్రతాపరుద్రీయము. దీనిని శాస్త్రిగారు 1897 సంవత్సరమునఁ బ్రకటించిరి. తెనుగురూపకవాఙ్మయచరిత్రమున 1897 వ సంవత్సరము బహు ముఖ్యమయినది. దానికి కారణ మేమనగా నా సంవత్సరముననే ప్రతాపరుద్రీయమువంటి యత్యుత్తమాంధ్ర స్వతంత్ర రూపక మావిర్భవించినది అంతేగాదు, మఱియొక యుత్తమాంధ్రరూపకమగు శ్రీ గురజాడవారి 'కన్యాశుల్కము' ప్రకటింపఁబడిన సంవత్సరమును అదియే.

శాస్త్రిగారి స్వతంత్ర రూపకములందుఁ బ్రతాపరుద్రీయము మొదటి దయినను నది వారి రచనకు మొదటిది కాదు. అంతకుముందే వారు శ్రీహర్షుని నాగానందమును, కాళిదాసుని యభిజ్ఞాన శాకుంతలమును నాంధ్రీకరించి యుండిరి. అంతేగాదు, వారి కథాసరిత్సాగరము నంతకుముందే 1891 సం॥రమునఁ బ్రకటింపఁబడి యుండెను. మఱికొన్ని గ్రంథములు నదివఱకే వారు వ్రాసియుండిరి. ప్రతాపరుద్రీయమునే నాటక రచనకుఁబూర్వము కథగా నల్లి పత్రికయందు ప్రకటించిరి. ఇన్ని గ్రంథము లదివఱకు రచించినను శాస్త్రిగారికి గ్రంథనిర్మాణము నెడఁ గల ప్రత్యేక శ్రద్ధను దెలుపుట కొక్క విషయము నిక్కడ ప్రస్తావింతును.

ప్రతాపరుద్రీయము ప్రకటింపబడునాటికి శాస్త్రిగారి జనకులు వేంకటరమణ శాస్త్రులుగారు జీవించియే యుండిరట. శాస్త్రిగారి ప్రతాపరుద్రీయమునకు వస్తువు వీరికడనుండియే గ్రహింపఁబడినదని ముందే చెప్పితినిగదా ! శాస్త్రిగారు తమ ప్రతాపరుద్రీయ నాటకమును దండ్రిగారు చూచుట తటస్థించినప్పుడు తాము తలుపుచాటున నిలిచి బిక్కుబిక్కుమని భయాందోళనముల నందుచుండిరట. తరువాత వేంకటరమణశాస్త్రిగారు గ్రంథమును జదివి శాస్త్రిగారి సోదరులతో "మీ అన్నయ్య బాగుగానే వ్రాసినాఁడోయి" యని యనిరట. అప్పుడు శాస్త్రిగారి మనసు కుదుటపడినదట.

శాస్త్రిగారి మఱియొక స్వతంత్రరూపకము ఉష. దీనిని వారు 1901 సం॥ రమునఁ బ్రకటించిరి. శాస్త్రిగారి యుషానాటకము వారి మిత్రులును, బహుభాషాకోవిదులును, సుప్రసిద్ధభాషాశాస్త్రవేత్తలును నగు శ్రీ T. M. శేషగిరిశాస్త్రిగారి కీర్తిమూర్తి కంకితము చేయఁబడినది. ఆ

సంవత్సరముననే శేషగిరిశాస్త్రిగారిహలోకమును వీడిపోఁగా వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తమ కృతిని వారి స్మృతిచిహ్నముగా నిలిపినారమని వచించుకొన్నారు.

శాస్త్రిగారీ యుషానాటకమును నిర్మించుటకుఁగల కారణము నిట పేర్కొనుట యప్రస్తుతముకాదు. వేంకటరాయశాస్త్రిగారు నాటకముల నెట్టి దృష్టితో చూచెడివారో ముందు తెలిపినానుగదా! వారికందు సాహిత్యదృక్పథము మాత్రమేకాదు. ప్రయోగవిషయమునను బట్టుదలమెండే. వారు ఆనాటి మఱికొందరు నాటకకర్తలవలె నటకులుకారుగాని యెందఱో మహానటులను నాట్యమున శిక్షించిన నటగురువులు. తత్ఫలితముగా 1899లో నెల్లూరు నగరమున "ఆంధ్రభాషాభిమాని సమాజము" శాస్త్రిగారి శిష్యులగు నటులతో నేర్పడినది. మదరాసులో నింకొక్కటి "విద్వన్మనోరంజని సమాజము" స్థాపితమైనది. ఈ రెండు సమాజములవారును శాస్త్రిగారి నాటకములను వారి శిక్షణముననే ప్రదర్శించెడివారు. అందు నెల్లూరు సమాజము వారికి శాస్త్రిగారి నాటకములనే గాని ప్రదర్శింపమని ప్రతిన. అందుకే పై రెండు సమాజములవారి ప్రార్థనమును బురస్కరించుకొని "అత్యర్థయామమాత్ర ప్రయోజనీయ" మగు నీ చిన్ని నాటకమును శాస్త్రిగారు నిర్మించి యిచ్చినారట. ఈ విషయమును వారే తమ యుషానాటకమున వచించినారు.

ఇఁక మూఁడవదియు శాస్త్రిగారి స్వతంత్రరూపకములలోఁ జివరిదియు నగు బొబ్బిలియుద్ధ నాటకమును శాస్త్రిగారు 1916 వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటించిరి. శాస్త్రిగారీ బొబ్బిలిని బ్రకటించునాటికే యాపేరుగల నాటకము లొండు రెండాంధ్రభాషయం దుండెనట. అయ్యు దీనిని వీరు మరల రచించుటకు కారణము నెల్లూరి సమాజమువారి పట్టుదలయు, శాస్త్రిగారికీ బొబ్బిలి కథావస్తువుపై నున్న యాదరమునని శాస్త్రిగారి పలుకులే చెప్పుచున్నవి. వారికీ గ్రంథరచనము "గంగాస్నానము"వలెఁ బవిత్రమయినదిగాఁ దోచినదట.

ఈ బొబ్బిలియుద్ధ నాటక నిర్మాణమునకు సంబంధించిన యింకొక్క విషయము నిట వచించుట యప్రస్తుతముగాదు. శాస్త్రిగారి కాదినుండి యనేక విధములుగ నార్థికసహాయ మొనరించి ప్రతాపరుద్రీయ నాటక కృతిభర్తలైన వేంకటగిరిరాజావారు వెలమవారగుటచేత వెలమవీరుల వీరవృత్తాంతమును దెలుపు నీ గ్రంథ నిర్మాణమునకు శాస్త్రిగారు పూనికొనిరట. బొబ్బిలియుద్ధ నాటక ప్రస్తావనయందు వేంకటగిరిరాజావారి ప్రశంసగలదు. శాస్త్రిగారి యీ

నాటకము పుట్టిన 1916 సంవత్సరముననే యీ రాజావారు దేహయాత్ర చాలించినారట.

ఈ విధముగా శాస్త్రిగారు స్వతంత్ర రూపకముల మూఁటిని తెలుగు భాషాయోష కలంకారములుగా సమర్పించినారు. వారు 1916 తరువాత స్వతంత్ర నాటక నిర్మాణము నాపివేసినను, సంస్కృత రూపకానువాదములఁ జేయుట మానలేదు. వారు 1920 లో భవభూతి మహాకవి ఉత్తరరామ చరితమును, ఆ మరుసటి సంవత్సరమునందు కాళిదాసుని విక్రమోర్వశీయమును, శ్రీహర్షుని రత్నావళి నాటికను అనువదించి ప్రకటించినారు. ప్రియదర్శిక, మాళవికలు అంతకుముందే యనూదితములైనవి. శాస్త్రిగారిట్లు మొత్తము దశరూపకములఁ దెలుఁగు వారికిఁ జూపినారు. వారి స్వతంత్ర రూపకములను వివరముగాఁ బరిశీలించుటకు ముందొక విషయము నిట మనవిచేయుట యనుచితముగాదని భావింతును. అది నాటకము లందలి భాషకు సంబంధించినట్టిది.

నా ట క భా ష

శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు 1891 వ సంవత్సరమునందుఁ దమ తొలిరూపకానువాదమగు నాగానందమును బ్రకటించిరి. అందు వారు నీచ పాత్రలకు గ్రామ్యభాష నుపయోగించినారు. అందుకని దేశమునఁ బండితుల మధ్య నొక వివాదపు దుమారము రేగినది. నాటకములలో గ్రామ్య ముంచరాదని వాదించు కొక్కొండ వేంకటరత్నముపంతులు, ధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులు, కోలాచలము శ్రీనివాసరావు, వావిలికొలను సుబ్బారావు మొదలగు పండితులు కవులు నొకపక్షము. గ్రామ్యము నాటకములందు ప్రయోగార్హమే యని వాదించు శాస్త్రిగారి వర్గ మొక పక్షము. నేడు శాస్త్రిగారి వాదమునకే బలము మెండని వచింపఁబనిలేదు! విచారింపఁగా గ్రామ్యము ప్రయోగార్హమే యని వచించిన ప్రాచీనలాక్షణికులును లేకపోలేదు.

ద్వితీయాచార్యుఁడని ప్రసిద్ధివహించిన యథర్వణుఁడు "గ్రామ్యం తత్త్రిధా సాధు" అని వచియించెను. దీనిని మనసునం దుంచుకొనియే కాఁబోలు ! బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులుగారు "గ్రామ్యంబు తత్తజ్జాతి వర్ణనంబునం బ్రయోగార్హంబగు" నని సూచించి కొన్ని యుదాహరించినారు. ప్రాచీన లక్షణ వేత్తలలో నెన్నఁదగిన విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకార చూడామణియందు

"ఈసడములు గోరడములు
గాసర బీసరలునైన కట్టిడి పలుకుల్
భాసిల్లు గ్రామ్యములు నా
హాసోక్తులఁ దెగడుచోట నవియును నొప్పున్." (9-20)

అని పరిహాస వాక్కులందు గ్రామ్యము లుంచఁదగునని వచించినాఁడు. శ్రవ్య కావ్యముల విషయమే యిట్లుండగా దృశ్యకావ్యవిషయమునఁ జెప్పవలయునా ? లోకవృత్తానుకరణమే నాట్యమని శాస్త్రజ్ఞు లంగీకరించినారు గదా !* లోకమున శిష్టాశిష్ట వ్యవహారమునఁగల భేదము స్పష్టము గదా ! కావుననే మహాకవులగు కాళిదాసాదులు శ్రవ్యకావ్యములందును భిన్న భిన్న వర్గములకుఁ జెందిన భిన్నభిన్న పాత్రముల కా యా రీతి నుచితమగు నట్లుగా భాషను గూర్చిరని పెద్దలందురు. సంస్కృత రూపకములందలి భాషా భేదము సుప్రసిద్ధము సుదృష్టము నయిన విషయముగదా ! కావుననే శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తమ కాలములోని పండితులెన్ని విధముల యాటంకములఁ గలిగించినను, వానిని లక్ష్యపెట్టక తమ నాటకములం దన్నింటను పాత్రోచితముగా గ్రామ్యమునేయుంచి తరువాతివారికి మార్గ దర్శకులయినారు. ఇక్కడ నొక విషయమును మనము స్పష్టముగా గ్రహింప వలసియున్నది. శాస్త్రిగారు తాము నాటకములందు నీచపాత్రలకు వాడినది గ్రామ్యభాషయే కాని "వ్యావహారికము" గాదు. అందుకే వారు మొదట శుద్ధ గ్రాంథికవాదులగు కొక్కొండ పండితాదుల నెల్లెదిరించిరో యట్లే శుద్ధ వ్యావహారిక వాదులగు శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి మొదలగువారి నెదిరించిరి. ప్రతాపరుద్రీయము నందలి

"వీరణ్ణి రాగణ్ణి మన్ను చేయిస్తాన్
గోతిలో పాతించి గోరీకట్టిస్తాన్"

అను వెఱ్ఱియుగంధరుని వచనము శాస్త్రిగారానాటి పండితులను గూర్చి వచించినదేయని పెద్దలందురు.

ఏమయినను శాస్త్రిగారు పాత్రోచిత భాషావాదులేగాని శుద్ధ గ్రాంథిక వాదులు కాని వ్యావహారిక భాషావాదులు కాని కారు. ఇందుకు వారిగ్రంథములే ప్రమాణము. ఇఁక వారి స్వతంత్ర రూపకముల గూర్చి యాలోచింతము.

---

* "లోకవృత్తానుకరణం నాట్య మేత న్మయా కృతమ్" (భరతముని నాట్యశాస్త్రము. అ. 1. శ్లో. 112)

ప్రతాపరుద్రీయము

వానిలో కాలమును బట్టియు గుణమును బట్టియు మొదట గణింపఁదగినది ప్రతాపరుద్రీయము. ప్రతాపరుద్రీయమునందు శాస్త్రిగారి ప్రతిభ సర్వతోముఖముగా యుగంధరమంత్రి ప్రతిభవలె వీర విహార మొనర్చెననుట ప్రాజ్ఞులు సమ్మతింపరానిదిగాదు.

మహాకవులు గ్రంథములనేకములు రచింతురు. కాని యవియన్నియు నొకే విధముగాఁ గవికీర్తిని ప్రకటింపలేవు. అందొక్కొక్కటి మాత్రమే యాతని సర్వతోముఖశక్తిని లోకమునకుఁ జాటి యాతని కుత్కృష్ట స్థానమును గూర్చును. మహాకవి కాళిదాసు రచించినవానిలో నభిజ్ఞానశాకుంతల మట్టిది. భవభూతి రచనములం దుత్తరరామచరిత్ర మటువంటిది. వేంకటరాయ శాస్త్రిగారి కృతులలోఁ బ్రతాపరుద్రీయమట్టిది.

ప్రతాపరుద్రీయము శాస్త్రిగారి రూపకములందేగాదు, ఆంధ్రరూపక వాఙ్మయమునకే తలమానికమువంటిదని ముందు మనవి చేసితిని. దాని సరసను గాదుకదా దరిదాపులనైనఁ జోటు సంపాదించిన రూపకము మఱియొకటి యాంధ్రమున లేదన్న నసత్యముగాదు. అట్టిది కన్యాశుల్క మొక్కటి కలదని కొందఱనవచ్చును. కాని యది సరిగాదు.

కన్యాశుల్కములోని యితి వృత్తమునకు శాశ్వతత్వములేదు. ఒక్కొక్క సమస్యను బురస్కరించుకొని ప్రచారార్థమయి బయలుదేరిన గ్రంథసాహిత్యమా సమస్యరూపుమాయఁగనే తన పూర్వపు టౌన్నత్యమును గోల్పోవును. కన్యాశుల్కమట్టిది. కావుననే యది మెల్లమెల్లగాఁ దన గొప్పఁదనమును గోల్పోవుచున్నది. నేడు "కన్యాశుల్కము"లేదు. అదియేగాదు వరశుల్కమును బోవు స్థితి యేర్పడినది. నాచ్చిక్వేళ్చను మాతరమువారి కర్థముకాదు.

ప్రతాపరుద్రీయములోని యితి వృత్తమట్టిదిగాదు. దానికి శాశ్వతత్వమున్నది. వాల్మీకి మహాముని సృష్టించిన సీతారామాదులవలె శాస్త్రిగారు సృష్టించిన యుగంధరుఁడు సజీవపాత్ర మయినాఁడు. ఆతఁడిక మరణింపఁడు. ఆతనికీర్తి కిక చలనములేదు. ఈ మహామంత్రి కథ తెలుఁగుదేశమున నతఁరాన్యు లున్నంతదాక నట్లే నిలచును. ఎప్పుడే కాలమునఁ జదివినను నది నిత్య నూతనమయి భాసిల్లుచుండును. ప్రతాపరుద్రీయము నందలిది తాత్కాలిక సమస్యకాదు. అది సృష్ట్యాదినుండి ప్రళయకాలము వఱకునుండు సమస్య

కావుననే యిందలి యితివృత్తమునకు శాశ్వతత్వమున్నదనుట. మఱియొక్క విషయము: ఇది పాఠకుల సంస్కారమునకు సంబంధించినది. ప్రతాప రుద్రీయమును జదివి యానందించు పాఠకులందఱును కన్యాశుల్కమును జదివి యానందింతురనలేము. దానికింకొక సంస్కారము కావలయును. అది యాంగ్లభాషా జ్ఞానమువలనఁగాని రాదు. కావున కన్యాశుల్కమొక్క ఆంగ్లభాషా పరిజ్ఞానమున్న యాంధ్రమహాజనులకు మాత్రమే యానందదాయి యగుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రీయ మట్టిదిగాదు. ఇందలిభాష తెలుఁగు. హాస్యము తెలుఁగు హాస్యము. ఎక్కడఁ జూచినను తెలుఁగుఁదనము మూ[illegible]చినట్లుండు నీ నాటకమును జూచి యానందించుటకు తెలుఁగువాడై తెనుఁగుభాష నెఱిఁగి యుండుట చాలును.

కనుకనే ప్రతాపరుద్రీయ మాంధ్రరూపకవాఙ్మయమునకు తలమానిక మనుట.

ఈ నాటకమున శాస్త్రిగారి ప్రతిభ సర్వతోముఖముగ వీర విహార మొనర్చినదని ముందు చెప్పితినికదా! అదియెట్టిదో చూతము.

ప్రతాపరుద్రీయమునందలి యితివృత్తము

ప్రతాపరుద్ర మహారాజు ఏకశిలానగరరాజ్యము నేలిన చారిత్రక పురుషుఁడు. ముమ్మడమ్మ యాతనితల్లి. విద్యానాథుఁడాతని యాస్థాన విద్వాంసుఁడు. ప్రతాపరుద్రీయ మను గ్రంథము నా మహారాజుపై రచించిన మహాకవి. ప్రతాపరుద్రుని సమకాలీనుఁడగు ఢిల్లీసుల్తాను గయాజుద్దీను తుగ్లక్. వీనికుమారుఁడు ఉలుఫ్ ఖాను. పిమ్మట మహమ్మద్ - బీన్ - తుగ్లక్‌గా మారినవాఁడు. వీరందఱును చారిత్రక పురుషులే. ప్రతాపరుద్రుని మహమ్మదీయులు ఢిల్లీకి చెఱఁగొని పోయినదియును జారిత్రకసత్యమే. ఉలుఫ్ ఖాను ప్రవేశమొక్కటి తక్క ప్రతాపరుద్రీయమునఁ గడమవాని ప్రవేశము గలదు. ఉలుఫ్ ఖాన్ కార్యము నిందు వలీఖాను నిర్వహించినాఁడు. గయాజుద్దీనును హతమార్చుట యందు ఉలూఫ్ ఖాను కృతకృత్యుఁడైనట్లు చరిత్ర చెప్పుచున్నది. వలీఖాను తానే చచ్చినట్లు ప్రతాపరుద్రీయము చెప్పుచున్నది. ప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి తిరిగివచ్చెననుటకు చరిత్రలో నాధారములులేవు. మన నాటకమున కంత

ముఖ్యుఁడయిన యుగంధరుఁడు నింకఁ జరిత్రకు దొరుకలేదు.* పరిశోధకు లింకను వెతుకుచునే యున్నారు. భవిష్యద్గర్భమున నేమి దాగియున్నదో! యుగంధరుఁడు చరిత్రజ్ఞులకు దొరికిననాఁడాలోచింతము. ప్రస్తుతమున కా పాత్రము శాస్త్రిగారి సృష్టియనియే భావింతము.

ఇక్కడ నొకవిషయము. ఈ యుగంధరమంత్రిని శాస్త్రిగారెక్కడ నుండి తెచ్చియుందురు? అనున దొకప్రశ్న. భాస మహాకవిరచించిన ప్రతిజ్ఞా యౌగంధరాయణమునందలి యౌగంధరాయణుఁడే శాస్త్రిగారి రచనమునకు మూలమని కొందరు పండితులయూహ.† అందును యౌగంధరాయణుఁడు పిచ్చివానియాకారమునే ధరించి తనప్రభువును విడిపించితెచ్చును. కాని యిందు కొక యభ్యంతరమున్నది. 1912 లో గణపతిశాస్త్రిగారు ప్రకటింపదనుక భాసనాటకములను లోకమెఱుంగదే, అందుండి శాస్త్రిగారెట్లు గ్రహించిరి? అనునదేయది. నిజమే! శాస్త్రిగారి ప్రతాపరుద్రీయము 1897 లోనే భాస నాటకములు లోకపువెలుఁగును జూచుటకు 15 సం॥ రముల ముందుఁ బ్రకటింపఁబడినదిగదా! కావున శాస్త్రిగారు దీనిని భాసునినుండి గ్రహింపలేదనియే చెప్పవలెను.

మఱి కొంచెము ముందునకుఁ బోదము. భాసుఁ డీ యౌగంధరాయణ పాత్రము నెక్కడనుండి గ్రహించెను? యౌగంధరాయణుని సంగతి యటుండ నిండు, ఆనాటకకథ యాతనికెక్కడిది? బృహత్కథలోనిదని దానికి సమాధానమురాకతప్పదు. ఈయొక్క కథనేగాదు. మఱి కొన్నింటినిగూడ నాతఁడందుండి గ్రహించి నాటకముల రచించినాఁడు.‡ మఱి వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ప్రతాపరుద్రీయ రచనకు ముందే 1891 సంవత్సరమునందు బృహత్కథానువాదమును కథాసరిత్సాగరము నాంధ్రీకరించి ప్రక

---

*చూ. కాకతీయ సంచికలోని డా॥ మారేమండ రామారావు M. A. Ph. D. గారి సంపాదకీయము.

†చూ. "ఆంధ్ర నాటకకర్తలు" లోని డా॥ దివాకర్ల వేంకటావధాని, M. A. (Hon.) Ph. D. గారి "వేదమువారి స్వతంత్ర నాటకములు" అనువ్యాసము- 38 వ పుట.

‡భాసుఁడు బృహత్కథనుండి యీ యితివృత్తమును గ్రహించెననుటను పండితులు కొందఱంగీకరింపరు. అట్టివారు భాసుఁడు తనకాలమునందు జనులు చెప్పుకొను కథల నాధారముగాఁగొని వీనిని రచించెనందురు. చూ. Prof. T. గణపతిశాస్త్రిగారి స్వప్నవాసవదత్త పీఠిక.

టించినారుగదా! కావున నీయుగంధరపాత్రను వారు కథాసరిత్సాగరమునుం భాసమహాకవి బృహత్కథనుండి వలెనే గ్రహించిరని తేలుచున్నది.

ఎంతమంది మహాకవులు కథాసరిత్సాగరమును జదువలేదు! వారందఱు నాతనిని గ్రహించిరా? నాడు ఆతఁడు భాసునకే కనుపట్టినాఁడు. మఱల నొక్క శాస్త్రిగారికే లభించినాఁడు. ఆ లభించిన జాతిరత్నమును వన్నెలుపెట్టి తీర్చిదిద్దినారు ఈ మహాకవులిరువురు. ఆదిద్దుటయు నిరువురియం దొక్కవిధముగాలేదు. అందుకు వారుతీసికొన్న యితివృత్తమునందే యట్టి భేదమున్నది. దిద్దుటలో నింతభేదమున్నది కావుననే మనయుగంధరుఁడు తెలుఁగు యుగంధరుఁ డయినాడు.

కథను దీసికొన్నచో స్థూలముగా మూఁడు వాక్యములలోఁ జెప్పివేయవచ్చును. వరంగల్లుచక్రవర్తి ప్రతాపరుద్ర మహారాజును ఢిల్లీసుల్తాన్ సేనాని వలీఖాను మోసముచేసి చెఱఁగొనిపోయెను. తెలుఁగుచక్రవర్తి మంత్రి మఱల మోసముచేతనే రాజును విడిపించికొని తెచ్చెను. ఇదియే కథాబీజము. దీనినే శాస్త్రిగారు స్వీయప్రతిభచేఁ బెంచి పెద్దదానినిచేసి 10 అంకములుగల బిగువయిన నాటకముగా నొనరించిరి. ఆవిధమును గొంచెమరయుదము.

తురకమోసమునఁ బ్రతాపరుద్రుని చెఱఁబెట్టెనంటిమిగదా! ప్రతాపరుద్రుఁడు సామాన్య రాజమాత్రుఁడుకాఁడే! నవలక్ష ధనుర్ధరాధిపతి. విశాల త్రిలింగ సామ్రాజ్యరమాధురంధరుఁడు. అపార రాజనీతిరహస్య సంవేది. యుగంధరునివంటి ప్రజ్ఞాశాలు లాతనిమంత్రులు. ఇంతటి మహారాజును తురక సరదారుఁ డొక్కఁడు అల్పతరసేనాపరివారముతో బట్టికొనిపోవుటయెట్లు సంభవము? అనునది సామాన్య ప్రశ్న కాదు. దానికై శాస్త్రిగారొక చక్కని కల్పనముఁ గావించినారు.

యుగంధరుఁడు యాత్రలకేగినాఁడు. వెడలునప్పటికి రాజ్యమున నెట్టి యాపత్సూచనలును లేవు. అయినను ఆతఁడు తగుజాగ్రత్తలు చేసియే వెళ్ళినాఁడు. యుగంధరుఁ డూరలేనప్పుడే రాజువేటకయి దూరప్రదేశములకు వెళ్ళినాఁడు. అదేసమయమున తురకలు హఠాత్తుగ వరంగల్లును సమీపించినారు. వారికి రాజమంత్రుల విషయము తెలిసినది. వెంటనే రాజుగారున్న ప్రదేశమున కొక్కతురక బయలుదేరినాఁడు. రాజున కిదియంతయు తెలియదుగదా! ఆతఁడు వేటయందలసిపోయి యొకచెట్టుక్రింద నిద్రించినాఁడు.

నిద్రించినరాజును తురకపరివారము చూచినారు. వెంటనే సర్దారు ఆజ్ఞచొప్పున నాతనిని రాజోచితముగా బంధించి గోదావరినిదాటించి ఢిల్లీకిఁ గొనిపోయి నారు. ఇదియంతయు ననుకొనని యంత వేగముగ జరిగిపోయినది.

కాని యింతసేపును ప్రతాపరుద్రుని మంత్రులూఱకనే కూర్చుండినారా? లేదు. అందు జనార్దనమంత్రి యుగంధరునికడ శిక్షణము బొందినవాఁడు. అతనికి నమ్మినబంటీతఁడు. అతఁ డూరకుండువాఁడా? అతఁడును తగుజాగ్రత్త తోనే యున్నాఁడు. తురకలరాకను గనిపెట్టి యెన్నెన్ని జాగ్రత్తలు తీసి కొనవలెనో అన్నియు తీసికొన్నాఁడు. అన్న యుగంధరునకు, రాజునకు, వార్తల నంపినాఁడు. సేనలను సిద్ధముగా నుంచినాఁడు. గూఢచారుల నియ మించినాఁడు. కోటను కట్టుదిట్టము చేసినాఁడు. తురకసేనలు పాఱిపోకుండ నేర్పాట్లు గావించినాఁడు. అవసరమున కుపయోగపడునని పేరిగానిని చేరఁ దీసినాఁడు. కాని దైవము ప్రతికూలించినది. రాజు చెఱఁగొనిపోఁబడిఁనాడు. అదియు నెంతసహజముగా జరిగినట్లు చిత్రింపబడినది ? ఇందు దేనినేని యసం భావ్యమని మన మనఁగలమా ? కథాసంవిధానమున శాస్త్రిగారి యీనేర్పు ప్రతాపరుద్రీయమునం దంతటను గానవచ్చుచుండును. పాత్రల సంభాషణము నకును, శీలపోషణమునకును, కథాసన్నివేశ కల్పనలకును, నింతచక్కఁగా పొత్తు కుదిరిన నాటకము మఱి యొక్కటి తెలుఁగు భాషలో నా చూచినంతలో కానరాదు. ఇంత బిగువయిన కథా కల్పనముగల నాటకములును నాకుఁ గనుపింపలేదు.

శాస్త్రిగారిట్టి సంఘటనములందు బహుజాగ్రత్తవహించి కథను నడిపి నారు. ఇంకొకటి రెం డుదాహరణములఁ జూపి ముందుకు సాగెదను.

జనార్దనుఁడు తురకల రాక తెలియగనే గోదావరిని దాటు సాధనము లన్నియు నాపుచేయుట కాజ్ఞయిడినట్లు ప్రథమాంకమునఁ జెప్పఁబడినది. మఱి రాజును తురకలెట్లు పడవపై దాటింపఁగల్గిరి ? ఆ పడవ లేల ధ్వంసము చేయఁబడలేదు ? అను ప్రశ్నలు కలుగును గదా ! దానికై శాస్త్రిగా రెంత జాగ్రత్త పడినారో పరికింపుడు.

తృతీయాంకమున విద్యానాథుఁడు పడవపై సిపాయిలతోఁ జేసిన ప్రసంగమున జనార్దనమంత్రియాజ్ఞ యెట్లాచరణములో నున్నది తెలుపఁ బడినది. ఇఁక నీ పడవలు మంత్రియాజ్ఞకు ముందే బయలుదేరి పోవుటచేత వాని కాజ్ఞయందలేదనియు నింకొక చోట సూచితమయినది. మఱి తెలుఁగు

వారు రాజభక్తి లేనివారా? ఆపడవవారు రాజు నెట్లు దాటించిరి? అను నదియు నొక ప్రశ్నయే. దానికి నవకాశము లేకుండ కవి మంచి కట్టుదిట్టము చేసినాఁడు. గోదావరి గట్టున పడవవారిని గూర్చి రాజు ఆత్మగతముగా నను కొన్న యీ పలుకు లరయుఁడు.

"వీరికి మమ్ము తెలిపిన వీరు దాటవేయరు. అంతట సిపాయీలు ఈది పోయి వీరినిచంపి పడవలను గట్టునకు చెచ్చి యెక్కించుకొని తామే నడుపు కొని దాటి పోవుదురు. మాదండెక్కడను దృష్టి పథమునలేదు. మాకై వీరేల చావవలయును ?" (48పుట.)

పైమాటలు ఆంధ్రుల రాజభక్తిని మాత్రమేకాదు. ప్రతాపరుద్రుని ప్రజాహితైకతత్పరతను సైతము చాటుచున్నవి.

ఈ విధముగనే ప్రతాపరుద్రీయమునందలి ప్రతి చిన్న విషయమును శాస్త్రిగారు మిక్కిలి జాగ్రత్తతో నిర్వహించుట కానవగును.

సంభాషణలు నడిపినవిధము

తెలుఁగుభాషయందు కొన్ని నాటకములలో మిక్కిలి దీర్ఘములయి యుపన్యాస ధోరణిలో సాగిపోయిన సంభాషణలున్నట్లును, అవి ఆ యా నాటక ములకు న్యూనతనాపాదించుటకు కారణములయినట్లును తా మిదివఱకే విని యున్నారు.* ప్రతాపరుద్రీయమునం దిట్టి దీర్ఘతరసంభాషణములు కానరావు. ఇందలి సంభాషణములన్నియును సాఫీగా సాగిపోవుచుండును. అవసరమునకు మించి యిందెవ్వరును దీర్ఘముగా మాట్లాడరు. అట్లు దీర్ఘములగు భాషణ ములు ఒక్క పిచ్చివానికి మాత్రమే కూర్పఁబడినవి. అవి వానికి సహజములే గదా !

మఱియొకచోట విద్యానాథునకు నిట్టి భాషణము గలదు. అది విద్యానాథుఁడు పడవనుండి దూకి గోదావరి గట్టున బట్టల నారవేసికొను చున్నప్పటిది. అక్కడనాతఁడొక్కడే యున్నాఁడు. ఇది యాతఁడాత్మగతముగా ననుకొన్నది కాదు కాని అది యేంకాంతస్థలమగుటచే నాత్మగతప్రాయమే. మఱియొక ఘట్టమైనచో నిది యసహజముగాఁ గనుపట్టవచ్చునుగాని యిక్కడ నట్లుగాదు.

---

*రూపకసమాలోచనమున నాకు ముందుపన్యసించినవా రీ విషయమును విపులముగా వివరించినారు.

ఈతని భాషణము వలన మన కనేక విషయములు ఆతని భవిష్యత్కార్యమునకు సంబంధించినవి బోధపడును. బృహత్తర కార్యభారముగలవాఁడగుటచే నాతని యాలోచన మప్పుడు దీర్ఘతరముగా సాగిన దనుట నాతని యీ భాషణము చెప్పుచున్నది. కనుక నిది సహజముగానే కనుపట్టును. కవిచెప్పలేదు కాని యిక్కడి యీ ఘట్టము నేకపాత్ర ప్రయోజితమయిన శుద్ధ విష్కంభమని చెప్పవచ్చును. (60 పుట.) ఇందు జరిగిన వృత్తాంతమును జరుగఁబోవు కథాంశములును సూచితమయినవి. విద్యానాథుఁడు మధ్యపాత్రయేగదా !

అల్లే తురకలు "టాంజాను"లో నెక్కించికొని పోవుచున్నప్పుడు రాజునకొక దీర్ఘస్వగతము కూర్చఁబడినది. ఇది కేవల గద్యమయము కాక కొంత పద్యములయందు నున్నది. కావునఁ గొంత మెఱుఁ గనవచ్చును. విశాల త్రిలింగ సామ్రాజ్యము నేకచ్ఛత్రముగాఁ బాలించిన తన్ను దైవ మెంత సుకరముగా శత్రువుల కప్పగించినది రాజు తనలో భావించుట యిక్కడి విషయము.

మఱియొక దీర్ఘభాషణము చెకుముకి ఖుస్రూఖాను గుఱ్ఱమును కత్తిని సంపాదించి కోటనుజేరు సందర్భములోనిది. ఖుస్రూఖాను సేన నోరుగల్లు సేనలు పొదివి వధించువిషయ మిందు వర్ణింపఁబడినది. యుద్ధమును విష్కంభాదులచే సూచింప వలయునని యాలంకారికుల నియమము. కావున నిదియు పై విద్యానాథభాషణము వంటిదే యని చెప్పవచ్చును. ఇట్టివే మరి కొన్ని దీర్ఘ భాషణము లున్నను మొత్తముమీద నవియు నుచితముగానే యున్నవని చెప్పవచ్చును.

ప్రతాపరుద్రీయము నందలి సంభాషణములఁగూర్చి యింకొక ప్రధాన విషయమునిట ప్రస్తావించుట చాల ముఖ్యము. అది రహస్య సంభాషణములకు సంబంధించినది. ఈ కవి రహస్యములను మాట్లాడింపఁజేయుట కొక చక్కని మార్గము నవలంబించెను. అది యా రెండు పాత్రల నేదే నొక్కమిషతో దగ్గఱకుఁజేర్చి మాట్లాడించుట. దానివలన నితరు లనుమానించుటకైన నవకాశ ముండదు గదా !

చతుర్థాంకమునందు విద్యానాథుఁడు యుగంధరునికడకు వచ్చిన సందర్భమున నిట్టిది కాననగును. యుగంధర విద్యానాథులు రహస్యము చెప్పుకొనవలెను. అక్కడ వారేకాక యింకను బలువురున్నారు. మఱియొకరైన

నిక్కడ "జనాంతికముగా"నని సంభాషణములఁ గూర్చియుందురు. కాని శాస్త్రిగా రట్లుగాక మఱియొక చక్కని పద్ధతి నవలంబించినారు.

విద్యానాథుఁడు యుగంధరమంత్రి చూపిన యాసనమునఁ గూర్చున్నాఁడు. వెంటనే యుగంధరుఁడాతని నిదానించి చూచినట్లు నటించి "విద్యానాథ మహాకవి యనగా నెవ్వరో యనుకొంటిని. నా ప్రాణమే" అని లేచి యాతనిని కౌగలించుకొన్నాఁడు. ఆ కౌగలింతలోనే విద్యానాథుఁడు యుగంధరుని చెవిలో ప్రతాపరుద్రుని తురకలు చెరఁబట్టిన విషయమును చెప్పినాఁడు. అదివిని యుగంధరుఁడు మఱలఁ గౌగిలింతలోనే రహస్యముగాఁ దక్షణ కర్తవ్యము నుపదేశించినాఁడు. దీనిని కడమవారు గ్రహింపఁజాలరుగదా!

మఱియొకటి యిట్టిదే సప్తమాంకమునఁ గలదు. వెఱ్ఱివాఁడు ఢిల్లీ వీధులలో వెఱ్ఱికేకలు వేయుచు, దిరుగుచుండును. వాని వెంటనే చారులు వేయికన్నులతో నాతని వృత్తాంతమును కనిపెట్టుటకు యత్నించుచు నా ప్రక్కనుండియే ఖుస్రూఖాన్ వలీఖాను గృహమునకుఁ బోవుచుండుటను చెప్పుకొందురు. ఖుస్రూఖాను వెడలిపోవును. ఈ ఖుస్రూఖాను విషయము యుగంధరునకు చాల ముఖ్యమయినది. దాని నాతఁడెఱుఁగుటకై తనశిష్యుని వానివెంటఁబంపవలయును. తాను శిష్యునితో నీమాట చెప్పిన రహస్య భంగమయి తాను బయట పడిపోవును. అందుకని వెఱ్ఱివాఁడొక చక్కనియుక్తి నాశ్రయించినాఁడు.

వెఱ్ఱివాఁడు శిష్యుని చెవి పట్టిలాగి "ఇఁక పారిపోవుగదా! ఇఁక పారిపోవుగదా!"అని చెవినులిమినట్లు నటించి "రహస్యం చెప్తా"అని రహస్యముగా వానిని ఖుస్రూ వృత్తాంతమును గనిపెట్టి వచ్చి చెప్ప నియమించును. పిమ్మట వానిచెవిని కొఱికియు "ఫో ఇక నిన్ను నా శిష్యులలో చేర్చను. నాకిక్కడ నగపడితే చంపేస్తా" అని బెదిరించి వాఁడు వెడలిపోవుటకు మార్గమును సుగమమొనర్చును. వాఁడును "దొంగవెధవ! రహస్యమని వంకపెట్టి చెవి కఱచేశాఁడు" అని తిట్టి వెడలిపోవును.

ఎంత చక్కని యెత్తుగడ! ఇంతయుక్తితో ప్రవర్తించినందుననే చారులకాతని వర్తనమేమియు దెలియలేదన్న మనకు నమ్మకము పుట్టుచున్నది.

ఈ నాటకములోని రహస్య సంభాషణలను గూర్చియే యింకొక విషయము. అదియు నిట్టియుక్తితోఁ గూడినట్టిదే. రహస్యము చెప్పుకొనవలసినవారు అందరిముందరనే మాట్లాడుకొందురు. కాని యది యన్యాపదేశముగా

జరుగును. వారిరువురకు మాత్రమే అర్థమగును. కడమవారికది గోచరింపదు.

ఇట్టిదొక్కటి సప్తమాంకమున పైసందర్భముననే గలదు. ఖుస్రూ ఖానును వలీ తలనఱికి మొండెమునురాతితోకట్టి యమునలో పారవైచినాఁడు. తలకాయను యమునఒడ్డున పాతిపెట్టించినాఁడు. ఈ విషయమును శిష్యుఁడన్యాపదేశముగా యుగంధరునితో చెప్పినవిధముఁ జూడుఁడు.

"తాటికాయ నీటికాడ నాటినారయా!
తాటిబొంద నీటిలోన మీటినారయా
కోపగించు తాటికాయ కొంపమాపు తాటికాయ
మాటలాడు తాటికాయ మంత్రమాడు తాటికాయ
రాయిగట్టి రప్పగట్టి రాంబొందు రాతఁగొట్టి
తాటికాయ నక్కయింక తాటిబొంద చేపయింక
వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లెలల్ల చూచుచుండ
తాటికాయ...................................." (137)

ఈపాట నందఱును విన్నారు. ఒక వెఱ్ఱివానికిమాత్రమే జరిగినసంగతి తెలిసినది. మిగతావారికది వెఱ్ఱిపాటయే. వారికేమి జరిగినది తెలియదుగదా! వెనుకవిషయము తెలియకున్న మనకునంతే.

వెఱ్ఱివానికీ తలమొండెములు చాల ముఖ్యమయినవి. వాని ప్రయోజనమును సాధించుట కవి యుపకరించును. అందుకని యారెంటిని కాపాడునట్లు చూడుమని యాతఁడు శిష్యునకుఁ జెప్పవలయును. అవియు నితరులకుఁ దెలియకుండఁగనే జరిగిపోవలయును. చూడుఁడు పైపాటకు పిచ్చివాని సమాధానపు పాట.

తాటికాయ గోతినుండి తవ్వివేయరా
తాటిబొంద నీటినుండి తవ్వియెత్తరా
తాటికాయ నక్కగాదు తాటిబొంద చేపగాదు
తాడులేక కట్టరాదు తగులఁ గొట్టకుండరాదు
రాయివిప్పి రప్ప విప్పి రాచనక్క రాతగుప్పి
తాటిబొంద తాటికాయ తాచికట్ట దయ్యమౌను

* * *

తాటిబొందె మాఱుమూల నాటివేయరా
తాటికాయ బొందతోటి తాచికొట్టరా".......(138)

ఈ విషయమును చెకుముకిశాస్త్రికిఁ దెలుపు మనుటకు వెఱ్ఱివాఁడు కొంత గోనెపీచు పీకి శిష్యుని చేతనుంచి "దీన్ని చెకుముకికి తగిలించి యినుముతో కొట్టు" అని పలుకును. కడమవారికి చెకుముకి సంగతేకాని శాస్త్రి విషయ మర్థము కాదుగదా !

ఇట్టి సంభాషణమే మఱియొకటి యష్టమాంకమునఁ గలదు. అక్కడను వెఱ్ఱివానిదే యీ పాట.

"అల్లవాఁడిల్ల హో ఇల్లవాఁడల్ల హో
కళ్ళులేని కబోది కడతేరలేదు
........................." (161p.)

ఇదియు నందర కర్థముకాదు. అర్థమయిన కొందఱు హడలిపోదురు. సుల్తానుమాత్ర మేమియు నెఱుఁగక పాడుమనును. సుల్తానున కిది తెలియదని పిచ్చివాఁ డెరుగును. కావుననే యాతఁడు నిర్భయముగా దానిని పాడును.

"గుండు గుండెగిరించి గుండాన దోయించి
అదిరి వేఱేయరా యముని కెచ్చరిక" (163p.)

అని తన వర్తకుల కందరి కందరనే తలలు నరికివేయ నాజ్ఞ యిడును.

ఇట్టి సంభాషణావైచిత్రులు ప్రతాపరుద్రీయమున పలువిధముల నున్నవి. పేరిగాఁడు తాను రాజుగా నున్నప్పటి యనుభవమును సత్యముగానే చెప్పినను చాకళ్ళు నమ్మరు. అక్కడను శాస్త్రిగారి సంభాషణలఁ గూర్చు నేర్పే కారణము. ప్రతాపరుద్రీయము నందలి సంభాషణలు తెలుఁగుఁదనమునకు నిలయములు. వీనిలోని హాస్య చమత్కృతి తెలుఁగుజనుల కందరకు నర్థమగును. ఇది కడమ నాటకములకు లేక ప్రతాపరుద్రీయమున కున్న విశిష్టత.

ప్రతాపరుద్రీయ నాటకమునందలి పాత్రపోషణము

ఇందు మొదట నాలోచింపఁ దగినది యుగంధరుని గూర్చి. కథయందలి ప్రాముఖ్యమును బట్టి చూచినచో యుగంధరుఁడే ఈ నాటకమునకు నాయకుఁడనవలసియున్నది. కార్యమును నిర్వహింతునని ప్రతిజ్ఞ చేసినదియు, నిర్వహించినదియు నీతఁడే. ప్రతాపరుద్రీయము వీరరస ప్రధానమైన నాటకము గదా ! ఆ వీరరసము దయా ధర్మ దాన యుద్ధ భేదములచే చతుర్విధములని యాలంకారికుల విభజనము. ప్రతాపరుద్రీయము నందలిది ధర్మవీర మన

వచ్చును.* ఇందు విజేతవ్యులు తురకలు, జేత యుగంధరుఁడు. అయ్యుఁ దత్ఫలితము ననుభవించినవాఁడు ప్రతాపరుద్రుఁడే యగుటచే నాతఁడు నాయకుఁ డనియు ననవచ్చును.§ గ్రంథనామము నట్లే వచించుచున్నది. ఏమయినను, ముద్రారాక్షసమున చాణక్యుఁడే నాయకుఁడని మన మనుకొన్నప్పుడు ప్రతాపరుద్రీయమునందు యుగంధరుఁడే నాయకుఁడని నిర్ణయింపవలయును.†

ప్రతాపరుద్రీయ పంచమాంకమునందు ముమ్మడమ్మతో

"కానిపో యెనమ్మ నీ ప
ట్టిని యవనుఁడు దైవఘటన ఢిల్లీపురికిన్
వనరకు మేఁడు నెలల పది
దినములలోఁ దెచ్చియిత్తు దేవీ! నీకున్." (98p.)

అని ప్రతిజ్ఞ చేసినవాఁడును, పిదప దానిని సాధించి నవమాంకమున రాజును ముమ్మడమ్మ కప్పగించి "అక్కగారితో నా పలికిన మాటను జగదీశ్వరుఁడు నెఱవేర్చినాఁడు" (221p.) అని పలికినవాఁడును యుగంధరుఁడే. కావున యుగంధరుఁడే ప్రతాపరుద్రీయమునకు నాయకుఁడని నిర్ణయించుట యనుచితము కాఁబోదు. శాస్త్రిగారు నాటకమున యుగంధర పాత్రమున కిచ్చిన ప్రాముఖ్యమును దీనిసే బలపఱచుచున్నది.

ఈ పాత్రమును గుఱించి శాస్త్రిగారే నాటకమునం దక్కడక్కడ నితర పాత్రములచేఁ గొన్ని మాటలు చెప్పించినారు. వానిని చూపి యవి యెట్లు సమన్వయింపఁ బడినవో చూతము.

ప్రథమాంకమున వలీఖాను యుగంధరుని గూర్చి తమ దేశమున ననుకొను విధము నేమని చెప్పెనో చూడుఁడు :

"వీరయుగంధర్ పేరుచెప్పితే నీరు విడుచు ఘోడా
రుద్రయుగంధర్ ముద్రపెట్టితే నిద్రపోదు హాథీ
బాలయుగంధర్ లీలపల్కితే పేలదుర తుపాకీ

---

*శ్రీమాన్ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులుగారు దీనిలో రసము మంత్రవీర మనిరి. కాని యీ భేదము సాహిత్య దర్పణమున లేదు.

§ "అధికారః ఫలే స్వామ్య మధికారీ చ తత్ప్రభుః" (సా. ద. పరి 6 శ్లో, 43)

† మన యాలంకారిక సంప్రదాయానుసారముగాఁ జూచినచో ముద్రారాక్షసమునందలి నాయకుఁడు చంద్రగుప్తుఁడేకాని చాణక్యుఁడు కాఁడు.

సూరయుగంధర్ బీరము వింటే పారదుర ఫిరంగీ
ప్రోడయుగంధర్ దాడి పాడుతా నేడవకుర బాబా" (10p.)

ఢిల్లీదాకా నతని కీర్తి యదివఱకే వ్యాపించిన దన్నమాట. తరువాత విశ్వాసరావు యుగంధరుని గూర్చి పలికిన విధముఁ గనుఁడు.

"ఆయన గాలిని పేనును
దోయముతో నఱకుఁ బొగలతో గోడలిడున్
ఆయన ప్రయోగ మభినవ
తోయజభవసృష్టి, పెఱది దుస్స్వప్న మగున్." (12p.)

రాజు తురకలచేఁ జిక్కి యాత్మగతమున యుగంధరుని గూర్చి తలంచిన విధ మరయుఁడు: "మహానుభావా! మీ తలంపుచేఁ గడు లజ్జితుండ. విధి బలీయమయినది *విధినడంచు పురుషకారము తమదే.*" (43p.)

మహాకవి విద్యానాథుఁడు యుగంధరుని గూర్చి యేమనెనో వినుఁడు

"ఈయన మువ్మూర్తులపైఁ
జేయనఁగఁ దురీయమూర్తి సృష్టిస్థితి సం
ప్రాయముల కొకఁడె విభుఁ డిక
నీ యావడి యడఁగు వార్థి యింకిన కరణిన్." (97-98p.)

ఈ వాక్యములు గ్రంథకర్త యుగంధరపాత్రము నెట్లు దిద్దఁదలంచి నాఁడో వచించుటకు చాలును.

ప్రతాపరుద్రీయము నందలి యెత్తుగడల కన్నింటికిని యుగంధరుఁడే మూలముగా నున్నాఁడు. ఏ పాత్రముగానీ యిందు యుగంధరుఁడు లేక స్వతంత్రముగాఁ బ్రవర్తించినట్లు కానరాదు. తురకలకు యుగంధరునిగూర్చి కల యభిప్రాయమునకు పై వలీఖాను వాక్కులే తార్కాణముగదా! కావు ననే యుగంధరుఁడు లేని సమయము చూచి వారు వరంగల్లును చేరినారు. ఈ విషయమునే యుగంధరుఁడెట్లు చెప్పెనో చూడుఁడు,

మంచిది నేను లేనప్పుడుగదా! వీడు పట్టినాడు!
నేనెట్లు లేకపోదునో చూచును గాక! హా! నారాజును
వీడా హరించువాఁడు!" (99p.)

యుగంధరుఁడే లేనిచో ప్రతాపరుద్రీయ నాటకమే లేదు. దాని కంతటి కాతఁడే సూత్రధారుఁడు. ఈ విషయమును శాస్త్రిగారు యుగంధరుని ముఖము ననే చెప్పించినారు. ఓరుగల్లున నేర్పాటులన్నియుఁ బూర్తి గావించినపిదప యుగంధరుఁ డను కొన్న యీ పలుకు లాలకింపుఁడు: "ఆడఁబోవు మహా నాటకమునకుఁ బ్రస్తావనయైనది" ఆ నాటకమంతయుఁ బిచ్చివానిదేగదా!
(99p.)

యుగంధరుని నీతి చాతుర్యము నరయుటకు ముఖ్యముగాఁ దోడ్పడు నంకములు మూఁడు. అందు మొదటిది చతుర్థాంకము. ఇందాతని ప్రతిభ మొట్టమొదటిసారిగా మనకుఁ బ్రత్యక్షమగును. విద్యానాథుఁడు తన కాప్తుఁడై నట్లు నటించి తోడి మంత్రులకు సైతము తెలియనీయకుండ బహు వేగిరముగాఁ బ్రతాపరుద్రునకు బదులు పేరిగానిని రాజుగాఁ బ్రపంచమున కాతఁడు చూపఁ గల్గిన నేర్పును బరిశీలించినచో నీతని గుండె నిబ్బరము, రాజనీతి నైపుణ్యము, సమయస్ఫూర్తి గోచరించును

పేరిగాఁడు రాజయినాఁడు... కాని యది యెవ్వరికిఁ దెలియును? కొద్దిమందికి మాత్రమే. పేరిగాని భార్యకే యీ విషయము తెలియదు. మంత్రులలోను సగముమందికిఁ దెలియదు. రాజపత్నికిఁ గూడ నదిముందు తెలియదు. దీని కంతటి కెవ్వరు కారణము? యుగంధరుఁడేగదా! కడమవారు అతనికి సహాయులు మాత్రమే.

అట్లే యీ నాటకమునందలి 7-8 అంకములు నాతని చాతుర్యమును కన్నులకుఁ గట్టినట్లు చూపు ఘట్టములు. ఢిల్లీ నగరమున నడివీధులలో దిన సంఖ్య తప్పకుండ "ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్" అని బాహాటముగా వచించుచు, పిచ్చివానివలె నటించినను,

"నాకు వెఱ్ఱేమి? వెఱ్ఱింటే చెప్పట్టుకొక్కాడతా"

నని చెప్పుచుఁ జెప్పినట్లుగాఁ దనపని సాధించుకొన్న అతని నేర్పు సామాన్యమనలేము. అది యెక్కడ నేమాత్ర మసహజముగాఁ దోఁచినట్లు కని పించినను నాటకమంతయు బయటబడిపోవు వ్యవహారముగదా!

ఈ పాత్ర నిర్మాణమును గూర్చి యెంత చెప్పినను చాలదు. ఇంత గొప్పగా నీ పాత్రమును శాస్త్రిగారు తీర్చినారు కావుననే యుగంధరుఁ డాంధ్రమంత్రులలో గొప్పస్థానమును సంపాదింపఁ గల్గినాఁడు! అతఁడు చారిత్రక పురుషుఁడైనను, కాకపోయినను, ఆంధ్రులు మఱచిపోలేని కీర్తి మూర్తి

నందుకొన్నాఁ డామంత్రి సత్తముఁడు. ఇంత ప్రతిభకలవారు వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు.

యుగంధరుని తరువాత నాంధ్రలోకమున స్థిరతరస్థానమును సంపాదించుకొన్న మఱియొక ప్రతాపరుద్రీయ పాత్రము పేరిగాఁడు. శాస్త్రిగారికి చాకలి పేరిగాఁడు బంట్రోతుగా నుండెడివాఁడఁట. వానికి పేంబెత్తముతో శాస్త్రిగారొకనాడు శాస్తి గావించిరట. అయిననేమి ? శాస్త్రిగారు ప్రతాపరుద్రీయము నందలి చాకలికి ఆపేరే పెట్టి వాని పేరునకు చిరస్థాయిత్వమును గూర్చినారు. వారిశిక్ష కిది ఫలము !

ఆంధ్ర మహాకవులు, రచయితలు కొందఱు తమ ప్రతిభచే సృష్టించిన పాత్రలకుఁ గొన్నింటికి జీవముపోసి యాంధ్రుల కిచ్చిపోయినారు. వారు మన కెన్నటికిని మఱపురారు. అట్టివారిలో పెద్దన ప్రవరాఖ్యుఁడు, గురజాడవారి గిరీశము, పానుగంటివారి జంఘాలశాస్త్రి, నండూరివారి యెంకి, వేదమువారి పేరిగాడు, ఎల్లి, యుగంధరుఁడు చెప్పుకొనఁదగినవారు. ఇందు విశేషమేమనగాఁ గడమవా రొక్కరొక్కరినే సృష్టించి యూరకఁగా శాస్త్రిగారు భిన్నస్థితికిఁ జెందిన ముగ్గురిని సృష్టించి యొసఁగుట.

ప్రతాపరుద్రీయ నాటకమున నీ పేరిగాని పాత్ర బహుముఖ్యమయినది. వీఁడు అచ్చము ప్రతాపరుద్రుని యాకారమున నున్నాఁడఁట ! ఈ సంగతి చూచిన యుగంధరుఁడు వీఁడెప్పుడైన నాపత్సమయములం దుపయోగపడునని జనార్దనునకు చెప్పియుంచినాఁడఁట. అందుకని తురకదండు వచ్చినదని తెలియగనే జనార్దనుఁ డీ పేరిగానిని రప్పించియుంచినాఁడు. రాజును తురకలు పట్టుకొని పోఁగానే వీనికి రాజవేషము వేయఁబడి అంతఃపురమునకు రాజ మర్యాదలతోఁ జేర్చఁబడినాఁడు. వెంటనే తురకలు పట్టుకపోయినది పేరిగానినేగాని రాజును గాదని యొక పెద్దవదన్తి లేపఁబడింది. దీని నందఱును నమ్మినారు. పేరిగానిభార్య యెల్లియు నమ్మినది. ఈవార్త ఢిల్లీదాక ప్రాకినది. వలీఖానునకును దెలిసినది. దీనిని తెలిపినందుకె ఖుస్రూను వలీఖాను చంపినాఁడు. సుల్తానునకును వర్తకులవలనఁ దాముతెచ్చినది ప్రతాపరుద్రునిఁ గాదేమో ? యని యనుమానము కలిగినది. ఇంతనాటకమునకును పేరిగాడే మూలము. కావున వీనికీకథయందు మిగుల ప్రాధాన్యము గలదు.

ఈ పేరిగాని పాత్రమును అర్థముచేసికొనుటకు మన కుపయోగించు ఘట్టములు మూఁడు. అందు మొదటిది చతుర్థాంకమునందును, రెండవది షష్ఠాంకమునందును, మూఁడవది చివర నవమ దశమాంకములందును గలదు.

పేరిగాఁడు చాకలి. గూనియొక్కటే యాకారమున రాజుకంటె వీనికి విశేషము. చదువురాదు. చదువువచ్చిన చెడిపోవుదుననియు చదువుకున్నవాని కన్న తానే నయమనియు వానిభావము. వీఁడు మిక్కిలి యమాయకుఁడు. వీనికి భార్యపై మక్కువ మిక్కిలి. వీని యమాయకతను భార్యా ప్రీతిని వివరించుటకొక్క యుదాహరణమును జూడుడు :

విద్యానాగుఁ డీ పేరిగానికి జాతకముచెప్పుచు వానికి "ఓరీ ! తురక సర్దారుని దేరాఁడనుండు పహారాసిపాయి నిన్ను నఱికివేసి యెల్లిని తీసికొని ఢిల్లీకి పాఱిపోఁదలఁచి యున్నాఁ"డని చెప్పగా వాఁడు "ఓయిబాబో! తాతల్లో! అమ్మల్లో ! నన్ను నఱికేసినా నాను బతుకుతానుగాని, యెల్లిలేకపోతే నాను బతకలేను మారాజా !" యని గోలపెట్టును. ఇట్టిమాటలే వీని సంభాషణయం దంతటనుగలవు. షష్ఠాంకము కేవలము వీని యమాయకతను, సంస్కార రాహిత్యమును చూపుటకే వ్రాయఁబడినది. ఇందులోని స్వారస్యపు త్రాసు, కర్పూరసలాకల వృత్తాంతములు కడుపుబ్బ నవ్వించును.

నవమాంకమునందలి వీనిమాటలు నవ్వును కలిగించును. దశమాంక మున వీనిపై యెల్లితెచ్చిన యభియోగము దానిపతిభక్తికిని వీని యమాయ కతకును చక్కని యుదాహరణముగా నున్నది.

దశమాంకమున ఎల్లికి పేరిగాఁడు భర్తగాఁదగునా ? తగఁడా ? అను సందేహము వచ్చినది. విశ్వాసరావు పేరిగాఁడు చదువుకొని కులము చెడినాఁడు కనుక ఎల్లికి భర్తగాఁదగఁడని వాదించును ఎల్లి వెంటనే యేడుస్తూ "నారా యణమూర్తీ ! పనికొస్తాఁడు సామీ ! పనికొస్తాఁడు" అని వచించును. చెకు ముకి శాస్త్రి పేరిగానిగూని పోలేదు కనుక వానికులము పోలేదనియు కనుక ఎల్లికిఁబనికివచ్చుననియు వాదించును. ఎల్లిఆతురతతో "దండం సామీ ! దండం ఎట్టిదాన్ని రచ్చించండి మారాజా !" అని వేడికొనును. ఆ సందర్భమున చెకు ముకి జనార్దనాదులు "నీవంటి వెట్టి, కులస్త్రీల కందర కున్న తరించి పోదురు" అని యందురు. ఎల్లిస్థాన మిట్టిది. వీరిరువురిజంట యాదర్శప్రాయ మైనది.

ప్రతాప రుద్రీయములోని పాత్రలన్నింటినిగూర్చి యిట్లే వర్ణించుట కవకాశమున్నను సమయాభావమువలన దానిని ముగించుచున్నాను.

ప్రతాపరుద్రీయమునందలి శాస్త్రిగారి కవితాప్రతిభ

ప్రతాప రుద్రీయమునకంతటికి పద్యములనుబట్టిగాక కథాకల్పమునందలి బిగువునుబట్టియు, సంభాషణల కూర్పునుబట్టియు, పాత్రచిత్రణమునుబట్టియు మాత్రమే కీర్తిలభించినదని నేను భావించుచున్నాను. అయినను నిందు కవితా దృష్టితో జక్కని కళాఖండికలని చెప్పఁదగిన పద్యములును గేయములును లేకపోలేదు. తృతీయాంకమునందు పడవవారు పాడిన జానపదుల గేయము చక్కని పద్ధతిని సాగినది (50p.). అట్లే విద్యానాథుని సాయంకాల వర్ణనమునను, ప్రస్తావనయందును, మఱికొన్ని యెడలను మనోహరములగు గేయములు, పద్యములు గలవు. కవితాదృష్టితోఁ జూచినచోఁ బ్రతాపరుద్రీయమునందు పద్యములకన్న గేయములే మిక్కిలి రమ్యముగానున్నవని చెప్పవచ్చును.

ప్రతాపరుద్రీయము – నాటకీయమర్యాదలు

శాస్త్రిగారి నాటకము లన్నింటియందువలెనే యిందును ప్రారంభమున నాందీప్రస్తావనలు భారతీయ రూపకమర్యాద ననుసరించి కావింపఁబడినవి. ద్వితీయతృతీయాంకములకు మధ్య ప్రవేశకము కూర్పఁబడినది. నాటకకథ పంచ సంధులు నుండుట కనుకూలముగాఁ గూర్పఁబడినది. ప్రతాపరుద్రీయమునగల విద్యానాథ వృత్తాంతమును బ్రాసంగికముగా నెంచవచ్చును. ఆతనికిని ప్రత్యేక ప్రయోజనమున్నది. లేదా వేఱిగాని కథయు నట్టిదే యని భావింపవచ్చును. ఫలభోక్తరాజేకావున నాతఁడే నాయకుఁడనవచ్చును. ప్రధానరసము వీరము. అంగరసములందు హాస్యము ముఖ్యమయినది. శృంగారమును లేకపోలేదు. నాటకమునందున్న అంకములు పది. వీనిలోఁ గొన్ని తగ్గించి యాడవచ్చునని శాస్త్రిగారే సూచించిరి. ఇందులో నే యంకమునందు నొక్కదినముకన్న నెక్కువకాలము జరుగుకథ కూర్పఁబడలేదు. కాని యంకము లాసన్ననాయకములుగా నుండవలయునను నియమ మిందుఁ బాటింపఁబడినట్లు కానరాదు. మొత్తముకథ సంవత్సరమునకు మించినదికాదు. ఏయంకమున కాయంకమున స్థలైక్యము పాటింపఁబడినది. మొత్తము నాటకమంతట స్థలైక్యముండవలయు

నను బాశ్చాత్య లక్షణము దీనికి సమన్వయము గాదు. అది పాశ్చాత్యుల నాటకములందే యన్నింటఁ బాటింపఁబడలేదుగదా ! నాటకము మోదాంతముగానే పూర్తియయినది. శాస్త్రిగారి నాటకములందు విషాందాంతములు లేనేలేవు. చివర భారతీయ సంప్రదాయానుసారముగా భరతవాక్యమును వ్రాయఁబడినది.*

ఈ విధముగా ప్రతాపరుద్రీయము భారతీయరూపక మర్యాదల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన యుత్తమాంధ్ర రూపకమనుట సిద్ధాంతము.

ఉషానాటకము

శాస్త్రిగారి రెండవ స్వతంత్రనాటకము ఉష. ఇది యేడు అంకములుగల చిన్న నాటకము. ఇందు సంప్రదాయానుగుణముగా ముందు నాంది ప్రస్తావనలు గలవు. దాని తరువాత నొక శుద్ధవిష్కంభకమును సప్తమాంకాది నింకొక శుద్ధవిష్కంభమును గలవు. ద్వితీయ తృతీయాంకములకు మధ్య నొక ప్రవేశకమును, షష్ఠాంకాది నింకొక్క ప్రవేశకమును గలవు. నాటకము మోదాంతము. అంతమున భరతవాక్యము గలదు.

ఉషానాటకమునందలి కథ ప్రఖ్యాతము. ఉష బాణాసురుని పుత్రి. ఆమె వలచిన అనిరుద్ధుఁడు శ్రీకృష్ణుని మనుమఁడు. వీరిద్దరి వివాహ మిందు జరుగు విషయము. బాణుఁడు రాక్షసుఁడు. ఇంద్రాది దేవతలచే నూడిగము చేయించుకొనుచున్నవాఁడు. కావున వానిని జయించుట దేవతలకు, వారికై శ్రీకృష్ణునకు నవసరము. అందుకుఁగాను శ్రీకృష్ణుఁడు బాణాసురుని జయించుట యిందు రెండవ విషయము. ఈ రెండును నిందు పరస్పరము సహకరించి పూర్తియగుట కాననగును. ఈ రెంటిలో నేది యాధికారికేతివృత్తమో ఏది ప్రాసంగికేతివృత్తమో నిర్ణయించుట కొంచెము కష్టమైనపని.

నాటకము పేరు వలనను కథలో నొసఁగఁబడిన ప్రాధాన్యము ననుసరించియు నుషాపరిణయమే ఇందు ముఖ్యేతివృత్తమని నిర్ణయింపవలయును. కాని ప్రస్తావనయయిన వెంటనే యున్నశుద్ధవిష్కంభములోని వృత్తాంతమును బట్టి బాణవిజయమే ముఖ్యవృత్తాంతమనియు దాని కుషాపరిణయ మంగముగానే యెంచఁబడెననియు నిర్ణయింపవలసి వచ్చుచున్నది.

***ఈ నాటక లక్షణములకు సాహిత్యదర్పణములోని పరి 6. శ్లో.7 నుండి 19 వరకు చూడవలెను.**

నిర్వహణ విధానమునుబట్టి చూడఁద్దాని....నుషాపరిణయమే...ముఖ్యేతివృత్తముగా నెంచవలసివచ్చుచున్నది కాన, బాణ విజయము ప్రాసంగికమని యెంచవలెను.

ఇందు మఱి రెండు ప్రాసంగికేతివృత్తములును కలవు. అందొకటి చిత్రరేఖాహ్లాదనుల వివాహము. మఱియొకటి కరేణుకా గంభీరవేదుల ప్రణయ వృత్తాంతము. ఈ విధముగా నుష నాలుగు కథల కలయిక. చదివినచో నీ నాలుగును వేర్వేఱుగా నున్నట్లు కాక యొక్కటిగానే జరిగిపోవుట యీ నాటక కథా చమత్కృతికి చక్కని నిదర్శనము.

ఇన్ని కథల నల్లినను నీ నాటకమత్యర్థయామ ప్రయోజ్యమే. ఇందలి సంభాషణములు మనోహరముగానే యున్నను ప్రతాపరుద్రీయములోని వాని యంత బిగువు వీనికి లేదు

ఉషానాటకమునందు శాస్త్రిగారు పాటించిన వృత్తౌచిత్యము గమనింపఁ దగినది. ఈ నాటకాంతమునందు శాస్త్రిగారు "మంగళమహాశ్రీ" తో భరత వాక్యమును గూర్చినారు. అప్సరరంభాద్యప్సరసల పలుకులను "హంసరుతము" నందును, భర్తభార్య యెడఁ ప్రవర్తింపవలసిన విధమును "మధురాక్కర" యందును, భార్యవర్తనమును "మధ్యాక్కర"గాను శ్రీశాస్త్రిగారు నిబంధించిరి.‡ ఇట్టివే మఱికొన్నియును గలవు.

ఉషానాటకమునందలి గేయములు ప్రతాపరుద్రీయమునందున్నంత చక్కగా సాగలేదు. పద్యముల నడక హృద్యముగానే యున్నదనవచ్చును. ఇందనేకవృత్తములు వాడఁబడినవి. ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము నందలి నాంది పద్యము ఇందు సప్తమాంకమునఁ జివర కొలఁది మార్పుతో నుంచఁబడినది. (95p.) టక టొంకరి, యాతని యాలు నేలుతన్" అని ప్రతాపరుద్రీయము నందుండగానిందది "టకటొంకరికిన్ సిరికిన్ జొహారువుల్" అని మాత్రము మార్చఁబడినది. ఇంద్రాదు లీ పద్యముచే శ్రీకృష్ణుని స్తుతింతురు.

ఇందుఁ బ్రధానరసము శృంగారము. అంగరసములలో హాస్య వీరములు ముఖ్యములు. కాని ఇందులోని హాస్యము ప్రతాపరుద్రీయమునం దున్నంత చక్కగా లేదు. దీని నింద సాధించినవారు విదూషకుఁడును, కరేణుకాగంభీర వేదులును. నాటకము శృంగారరస ప్రధానముగుటచే నింద విదూషకపాత్రము

‡ వృత్తౌచిత్యమునుగూర్చి నా "నన్నెచోడుని కవిత్వము" అను పుస్తకమున విపులముగాఁ జర్చించినాను.

కల్పింపఁబడినది. వీఁడు అనిరుద్ధునితో నుద్యానవనముననున్నప్పుడు గావించిన సంభాషణ ముదాత్తముగా నున్నదనలేము. అట్లే కరేణుకా గంభీరవేముల హాస్యమును సున్నితముగాలేదు. వారి ప్రవర్తనము రాక్షసులదని సరిపెట్టు కొన్న సరిపెట్టుకొనవచ్చును.

మొత్తముమీఁద నాటకము చెప్పుకొనఁదగినంత యుదాత్తముగా సాగక పోయినను బ్రదర్శనకు మిగుల ననుకూలముగా నున్నది.

బొబ్బిలియుద్ధ నాటకము

ఇదియు ప్రతాపరుద్రీయమువలెనే చరిత్ర ప్రధాన నాటకము. అయి నను నిది ప్రతాపరుద్రీయము నకన్న నెక్కువగా చరిత్రపై నాధారపడి యున్నది. దీనినిసైతము శాస్త్రిగారు మోదాంత నాటకముగనే తీర్చిరి. శాస్త్రి గారు నాటకములన్నియు మోదాంతములుగానే యుండవలయు నను పట్టుదల గలవారని యీ నాటకము సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. అట్లు గాకున్న దీనిని వారు తప్పక విషాదాంత నాటకముగా కూర్చియే యుందురు. అందుకుఁ గారణ మేమనగా బొబ్బిలియుద్ధము నందలి కథ విషాదాంతముగాఁ దీర్చిదిద్దుటకే మిక్కిలి యనుకూలమయినది. కథ యాంధ్రులందఱకును జిరపరిచితమయినదే కదా!

బొబ్బిలియుద్ధమును వీరరస ప్రధాననాటకముగాఁ గూర్చవచ్చును. లేదా, కరుణరస ప్రధానమయిన విషాదాంత నాటకముగా రచింపవచ్చును. శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రిగారు దీనిని వీరరస ప్రధానమయిన నాటకముగానే కూర్పనెంచిరనుట స్పష్టము. అయినను కరుణ మిందు వీరమును వెనుకకు నెట్టి తానే ముందున్నానని తలచూపినట్లుండును. కరుణమిందు పతాకస్థాయి నందుకొన్న ఘట్టము తృతీయాంకము. రాణి దర్బారు ప్రవేశించి తనకుమారుని చివరిసారిగా రంగారాయనికి చూపుటకు వచ్చితినన్నప్పుడు కరుణము పొంగి కాలువలు కట్టినది. ఇట్టివే మఱికొన్ని ఘట్టము లిందుగలవు. దశమాంకమును తొలఁగించిన నిది విషాదాంతముగానే కనుపట్టును. అట్లు కాకుండుటకై కూర్చిన యీ యంక మతుకుగానే కనుపట్టకమానదు.

ఇందు భారతీయనాటక సంప్రదాయము లన్నియుఁ బాటింపఁబడినవి. కాని నాయకుఁ డెవఁడో నిర్ధారణగాఁ జెప్పవలనుపడకున్నది. రంగారాయఁ డన్నచో నాతఁడు చనిపోయినాఁడు. ఇది సంప్రదాయ విరుద్ధము. రంగా

రాయ చినవేంకటరాయ లిరువురునన్నచో నాటకమున బహునాయకము పనికి రాదు. తాంత్ర పాపరాయఁ డంతదమా ? అతఁడును చచ్చినాఁడు. విజయ రామరాజును హతుఁడైనాఁడు. చావని బుస్సీహైదరులు నాయకులనుట యంత కన్న కుదురదు.

ఇందు వీరరస ముబుకినఘట్టములు చివరియంకములు. దీనిని పోషించిన వారు వెంగళరాయాదులు. పాపరాయని కృత్యములు వీరరస నిలయములే యయినను నందు బీభత్స రౌద్రములు తొంగిచూచుచున్నవి.

శాస్త్రిగారి పద్యముల నడక యిందు కడమ రెంటియందుకన్న మిక్కిలి సాఫీగా సాగిపోయినది. భావనా బలముగల పద్యము లిందు చాలగలవు. గేయములును హృద్యములుగానే యున్నవి. "హరిహరీ నారాయణాది నారాయణో"యను ప్రతాపరుద్రీయ గేయపాదము లిందు మఱలఁ గూర్పఁ బడినవి. అట్లే ప్రస్తావనయందలి ఋతువర్ణనగావించు

"వచ్చెఁ జెలియ యంచ లులియు వాసరంబులే
చెచ్చెర వికసిల్లు కలువ శ్రీసరంబులే"

యిత్యాదిగేయము నిందు మఱల గైకొనఁబడినది. ఇందుకుఁ గారణ మవి ప్రేక్షకుల మన్ననల నందియుండుటయే కానోపునని యూహింపవచ్చును.

బొబ్బిలి యుద్ధమునందు శాస్త్రిగారికిష్టమయిన హాస్యరస సంభాషణలు లేకపోలేదు. బ్రాహ్మణుల భోజనవర్ణనమునుగూర్చిన సంభాషణలు, బొబ్బిలిజనుల సిపాయిలనుగూర్చిన సంభాషణములును హాస్యమును గలిగించుటకే కూర్పఁబడినట్టివి. కాని బ్రాహ్మణుల సంభాషణములుగాని, పౌరుల వాక్కులుగాని యుదాత్త హాస్యమును గూర్చునవిగానున్నవని వచింపలేము.

మొత్తముమీఁద బొబ్బిలియుద్ధము ప్రదర్శింపఁదగిన యుత్తమాంధ్ర రూపకమని నిర్ణయించుట కెట్టి యభ్యంతరమును లేదు.

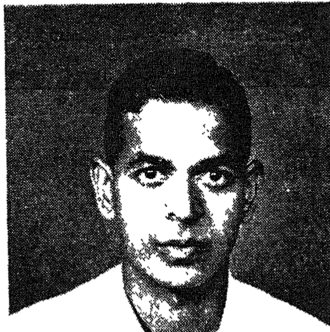
సింహావలోకనము

శాస్త్రిగారి స్వతంత్ర రూపకములు మూడింటిలో రెంటియందలి యితివృత్తము లాంధ్రదేశీయములే. అందొక్కదానికి శాస్త్రిగారివలననే ప్రసిద్ధి రాగా, నింకొకటి ప్రసిద్ధమయినదానినే వారు గైకొనిరి. ఇతివృత్తములను మాత్రమేగాక యనేకములగు నితర విషయములను సైతము వారు తెలుఁగు దేశమునం దనేకస్థలములనుండి గ్రహించినట్లు పెద్దలు చెప్పుదురు.

పేరిగాని విషయము నిదివఱకే మనవి చేసితినిగదా! అట్లే బొబ్బిలి యుద్ధమున "సారాయిసిమ్మని బొడ్మినేకుఁ జెప్పు" మన్న బుస్సీ "బొడ్మినే"కు మూలము వారు చూచిన యొకసారాయికొట్టువాని పేరనియు, ప్రతాప రుద్రీయమునందు పిచ్చివానికిఁ గూర్పఁబడిన "నేను కండచీమను! ఏమను కున్నావో! పట్టుకుంటే వదలను" అను పలుకునకు మూలమొక బ్రాహ్మణుని పలుకేయనియు, బుస్సీ పలికిన "జిహోవా! జిహోవా!" యనుటకు మూలము శాస్త్రిగారి జనకుల వాక్యేయనియుఁ జెప్పుదురు.

అనేక విషయము లిట్లు వారు తాము చూచినవానిని గుర్తుంచుకొని తమనాటకముల కెక్కించినారు. ఇక్కడ నొక విషయమును మనవిచేయనిదే యీవ్యాసము ముగించుట యుక్తముగాదు.

శ్రీ శాస్త్రిగారు రచించుటకుముందే యీనాటకము నితరులు రచించి యున్నారని వారే వచించిరిగదా! నెల్లూరి ప్రాంతముల విషయ మెఱుఁగ రాదుగాని, యితరత్ర శాస్త్రిగారి బొబ్బిలియుద్ధనాటకమునకన్న శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు రచించిన బొబ్బిలి యుద్ధనాటకమునకే ప్రసిద్ధి యెక్కువగానున్నది. ఇందుకుఁ గారణముల నరయుట ప్రస్తుతము కాకపోయినను నీ వ్యాసము మఱింత దీర్ఘమయి విసువుఁ గలిగించునని విరమించుచున్నాను.

రచయిత

జన్మస్థలము : కామారెడ్డి, నిజామాబాదు జిల్లా.

నివాసము : 16-10-27/63, మలకపేట, హైదరాబాదు.

విద్యాభ్యాసము : కొవ్వూరు ఆంధ్ర గీర్వాణ విద్యాపీఠమునుండి 1951 సం.ర
మున ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారి భాషాప్రవీణ పరీక్షయందు
ప్రథమశ్రేణిలో సర్వప్రథముఁడుగాను,
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమునుండి 1959వ సంవత్సరమున
తెలుగు M A. లో ప్రథమశ్రేణిలో ద్వితీయుడుగాను ఉత్తీర్ణుఁడగుట.

రచనలు : ముద్రితము : "నన్నెచోడుని కవిత్వము".
అముద్రితములు : 1. సూరన శుచిముఖి.
2. జయగాథావళి.

VEDAMU VENKATARAYASASTRI

RUPAKA SAMALOCHANAMU

"Bhasha Praveena"

AMARESAM RAJESWARA SARMA, M. A.

Price : 0 50

For Copies apply to :

AJANTA PUBLICATIONS, SECUNDERABAD.